

САМУР

№ 9 (374) 2024-йисан 27-декабрь

Онлайн

1992-йисан январдилай акъатзава
www.samurpress.net

2025-ЙИС КУТУГРАЙ!

МУСИБАТ

Алай йисан 25-декабрдиз лугъуз тежедай хътин вакъиа кыле фена. 67 кас аваз Бакудай Грозныдиз физвай самолетди мажбур яз Къазахстандин Актау шегъер галайнихъ лув гана ва анин аэропортдив агакъиз 3 километрдин рехъ амаз пад хъана. А вахтунда Азербайжан Республикадин Президент Илгъам Алиев СНГ-дин саммитда иштирак авун патал Москвадиз физвай ва хабар агакъун кумазни ам къулухъ элкъвена.

Президентдин серенжемдалди гъасятда комиссия тукъуърна Актаудиз рекъе туна. Зарар члугнавайбуруз куьмек гун патал герек тир крар къилиз акъудна. Малум хъайивал, самолетда авайбурукай 42 кас Азербайжандин, 16 кас Россиядин, 6 инсан Къазахстандин ва 3 инсан Къиргъизистандин ватандашар тир. Санлай 38 кас гъелек хъана. Къве пилотдини чпин дубня дегшарна. Самолетдиз Грозныдин аэропортда ацукъиз ижаза ганачир ва ам Актау галайнихъ фенай. Къенвайбурун арада вичин 13 яшар тир бакуви Мегъамедали Еганов, жегъилар тир кцарви вахни стха – Али ва Хедижа Алимирзоеварни ава.

Республикадин Президентдин серенжемдалди алай йисан 26 - декабрь ясдин югъ яз малумарна ва агъалияр са декъикъа чукъни тавуна акъвазна. Бедбахт вакъиадин себепар тайинарун паталди кваллах давамарзава.

ЦИЙИВИЛЕР

ИСМАИЛЛЫ АВАДАН ЖЕДА

Азербайжандин гзаф иер ва къулай районрикай тир Исмаиллыда хъсанвилехъ пара дегшвилер кыле фенва. Азербайжанвийрихъ галаз санал агъзурралди лезгиярни яшамиш жезвай и райондин хуьруьн майишат къвердавай вилик физва. Эхиримжи йисара ина хуьрер абад авун, цийи рекъер тухун патал са къадар крарни къилиз акъуднава.

Алай вахтунда Исмаиллы шегъер цийи къайдада тукъуьрун, давамлудаказ вилик тухун, генани хъсан дережадиз гъун патал цийи къилин план тукъуьрзава. И мес-

эладихъ авсиятда Азербайжандин Гьукуматдин Шегъерар Эцигунин ва Архитектурадин Комитетдин седриди райондин крар къилиз тухудай идарадин чехидахъ галаз цийи пландикай веревирдер авунва. КивенКве куьчяр гуьнгуьна тун ва архитектурадин рекъяй шегъердин гилан вахтунив къадай акунар арадал гъун къарардиз къачунва. Терефри проектар къилиз акъуддай вахтарни тайинарнава.

ГЪУЪЛЕ СИЯГЪАТ

Виликай къвезмай йисуз Россиядин «ВодоходЪ» компаниди Лацу гъуьле ва Каспи гъуьле къве цийи лайнер кардик кутада. Абуру туристар паталди цийи ва марагълу маршруттар къилиз

акъудда. Каспи гъуьлуьн лайнерди туристар Актау, Туьркменбаши, Баку, Бенджер-Энзели шегъерриз тухуда.

Сифте яз туристриз гимиди аваз Дагъустандин Магъачкъала шегъердиз къведай мумкинвални жеда. Гъавилай алай вахтунда Магъачкъаладин порт гуьнгуьна твазва. Ина гъакни РФ-дин сергъятдилай элячлун патал инсанар ахъайдай пункт кардик кутада. Гележегда винидихъ твар къур компаниди гимидаваз санлай вад уьлкведиз – Россиядиз, Азербайжандиз, Ирандиз, Туьркменистандиз ва Къазахстандиз сиягъат ийиз жедай маршрут арадиз гъида.

СТІАЛ СУЛЕЙМАНАН 155 ЙИС

РИКІЕЛАЙ АЛАТ ТИЙИР НЯНИ

Алай йисан 23-декабрдиз Россиядин Бакуда авай «Русский дом» векилвилдин идарада Дагъустандин халкьдин шаир СтІал Сулейманан 155 йисан юбилейдихъ авсиятда манийринни шииратдин няни кьиле фена. Зал Чехи шаирдин, XX виш йисан Гомеран пор-

трет хранвай халичадив, адан надир шиклрив иердиз тукІурнавай.

Мярекатда бакувийри, лезги ичти-маиятдин векилри, гьакІни Дагъустан Республикадин гьукуматдин патай атанвай мугьманри иштиракна. РикІиз хуш, кьулай шартІара, гурлудаказ кьиле фейи мярекатдал Россиядин Азербайжанда авай посол Михаил Евдокимова, Дагъустан Республикадин Халкьдин Собрани-

Динара Эминова кьиле аваз атанвай коллективди манийринни шииратдин композиция кьалурна. Дагъустандин халкьдин артист Фаризат Зейналовади, ашукь Айдун Мегьамедова, театрдин артистар тир Гьемзебег Эмиралиева ва Рамик Рамазанова лезгидалди манияр лагьана ва шиирар кьелна.

“САМУР”

дин кьил Заур Аскендерова, Азербайжандин Милли Межлисдин депутат Полад Буьлбуьлогьлуди ва масабуру СтІал Сулейманан уьмуьрдин рекьикайни яратмишунрикай рахана. Ахпа шаирдикай документрин бинедал алаз ЧІугунвай фильм кьалурна.

Дагъустандин Гьукуматдин Лезги Драмтеатрдин директор

ШАИРДИКАЙ КЪИСАЯР

ГЬИКИ ЧИР ХЪАНАЙ?

Сулеймана садни авачир яргьал тама кІарасар хазвай. Садлагьана адан патав гвай валарал ацукьай билбилди манийрал илигна. Шаирди гьил хвена. Бармак пелез хкажна адахъ яб акализ гатІумна. Билбилди акьван иердиз манияр лугъузвай хьи, вири дунья рикІелай алатнавай Сулеймана гьейранвилелди адахъ яб акалзавай. Вичи яргьал тама чинеба кІарасар хазвайди адан рикІел аламачир. И кар садлагьана акьгай веки гьараюни адан рикІел хкана. Пата-кьерехдиз вил вегьейла адаз тамухъан акуна.

– Тс-с! – лагьана Сулеймана. – Вуна билбилдиз кичІерарда.

– Я халу! – мад гьарайна тамухъанди. – Ваз жув гьина аватІа чизвани?

– За ваз вуч лугъун мирес, чун яргьал тама ава.

– Вуна закай рахшандзавани, зав гице жуван якІв, – лагьана тамухъанди.

– Зегьмет ЧІугвамир, мирес, – жаваб гана Сулеймана. – КІарасар за жува хада.

– За ваз якІв зав гице лагьана.

– Эгер ваз куьмек гуз кІанзаватІа, кІарасар за хада, вуна абур тамай акьуд.

Тамухъан и яшлу итимдин гафарилай шаклу хъана. Ада кьуьзек са низ ятІани ухшарарна. Ахпа хьуьтуьл ванцелди жузуна:

– Зи вилик галайди шаир Сулейман яни, халу?

– Валлагъ мирес, пакамахъ зун кІвалай шаир Сулейман яз акьатнай ва инсанри гуьрметдивди заз икрам ийизвай. Гила зун са куьнини гьавурда акьазвач.

Сулейман гьакьикьатдани вири-низ сейли тир ва яргьал тамани ам чир хъанай. Тамухъанди адавай вичин тахсирдила гьил кьачун тавакьу авунай ва кІарасар хаз куьмек гана, шаир кІвале кьван рекье тунай.

ЖУЗУН-КАЧУЗУН

Сулейманан дуст Гьажимурада адаз пишкеш яз са дана ганвай. Йифиз шаирди ам багьда са тарал кутІунна. Ингье пакамахъ Сулейманаз багьдай анжах еб жагьана.

Рехъди физвайбурувай дана хабар кьаз-кьаз ада кимел тади кьачуна. Рекье шаирдал Кьасумхуьруьз физвай Абдурагьман гьалтна.

– Пакаман хийирар хьурай. Сулейман, – лагьана ада. – Ви кефияр гьикІ я?

– Аллагьдиз шукур хьурай, хьсан я, – жаваб гана шаирди.

– Аялар гьикІ я? Начагъ туш хьи?

– Чехи жезва. Начагъ жезвач.

– Ви кьаридин кефияр гьикІ я?

Абдурагьмана яргьалди жузун-качузун ийизвай ва гуьгьунлай Сулейманани гьа икІ авуна кІанзавай. Амма адавай эхиз тахьана лагьана:

– Заз килиг, Абдурагьман, дана квахьнавайди кваз такьуртІа, чи вири кІвалахар кьайдада ава. Вун геж жемир, жуван рехъди вач, зани дана жагьурин.

ИЕСИ КІАНЗАВАНИ?

ГьикІ ятІани ашукь Рагьим Сулейманан кьилив атана. Игьтиятлувал хуьзвай ада гьаятдиз вил вегьена шаирдивай жузуна:

– Сулейман, ваз кицІ авани?

– Ваз вуж герекзава? – жузуна Сулеймана. – Эгер вун кицІин кьилив атанватІа, ангье адан демек. Эгер зи кьилив атанватІа, ша, илиф кІвализ.

МИНТИКЪ

Садра Сулейман хуьруьн виридалайни минтикъ итим тир Абдурагьманыхъ галаз санал кимелай хквезвай. Сулейманан марагьлу ихтилатрик яб акалзавай минтикъ вичин кІвалив агакьайла адаз шаирдикай чара жез кІан хъанач. Ингье ам акьван шкьакъ итим тир хьи, Сулейманаз кІвализ теклифнач. Мискьи итимди сивик хьвер кваз лагьана:

– Сулейман, ша чун Беделан кІвализ фин, амай вахт гьана акьудин.

Шаирди адаз секиндив ихьтин жаваб гана:

– Яб це, Абдурагьман, бес зун мус ви мугьман жеда? Якьин вун кучудайдалай вилик зун ви кІвализ илифдай хьтин туш.

ЧІАЛ ЧІУР ТИЙИН

■ Играми редакция! Зи гьиле и йикъара Магьачкъалада лезги ЧІалал басма хъанвай са ктаб гьатна. Заз а кьхьирагдин тІвар кьаз кІанзавач. Ктабдикай жуван са фикир лугъуз кІанзава. Хайи ЧІала герек тир вири гафар аватІани, а касди вишералди маса ЧІаларин гафарикай менфят кьачунвай. Тек са чина авай маса ЧІаларин гафар гьисабна за. 250 гафуникай 106 патанбур тир. Кьхьирагди *дайи, тая, геже, жуьже, известный, башламишун, печень, кьану, ажугъ, байир, век* хьтин цІудралди маса ЧІаларин гафар кардик кутунвай. А касдиз чи ЧІала *халу, марк, йиф, цицІиб, сейли, гатІумун, ЧІулав лекъ, рак, хьел, кьецел пад, виш йис* хьтин жуван гафар авай ЧІал чизвач жал? Санлай кьачурла, 106 гафуникай 101 регьятдиз лезги гафарив эвез ийиз жезвай. Им хайи ЧІал кваз такьун яни, я тахьайтІа, чиз – чиз

ам ЧІурун?

Гьа и ктаб кьелдайла дидед ЧІал хуьн ва вилик тухун патал куьне ЧІугвазвай кьван зегьметар зи рикІел хтана. «Самурди» гьахьлуз кьхьизвайди я хьи, ЧІал хуьн патал чун вири сад хьиз алахьна кІанзава. Вири халкьди адан кьайгьу ЧІугуна кІанзава. КІвалени, кьечи хьни жуван ЧІалал рахайтІа, адакай генани гзаф менфят кьачуртІа, ам квахьдач.

Виликан вахтара «Самур» газетдихъ «ЧІал» тІвар ганвай чин авай. Газетдин гьар тилитда а чин гайитІа жедачни? Кьелдайбуру, пешекарри, кьелемэгьлийри, алмир чпин фикирар ачухрай. ЧІалаз талукьарнавай макьалаярни шиирар, ЧІалакай лагьанвай фикирар генани пара чапна кІанзава. Инсанрин бейниди «дидед ЧІал», «хайи ЧІал» хьтин гафар кужумдайвал. Хайи ЧІал кьегьалвилелди хвена гележег несилрал агакьарун чи

буржи я. Жуван ЧІалан кьадир авай гьар са кас и кардин гьавурда хьсандиз акьуна кІанзава.

Гьа инал зи рикІел вири дуньядиз сейли композитор Уьзейир Гьажибегован гафар хквезва: «Эй миллетдин кьадир авайбур! Ксанвай миллетдин яхадикай кьуна юзура хьи, ахварай аватрай. Эгер миллетдиз вичин усалвилелай гьил кьачуз кІанзавачтІа, куьне ададай гьил кьачумир, гьа куь гафарив кьадайвал гьерекат ийиз мажбур ая, эхирдай ада вичи кьез разивал кьалурда». Чна хайи ЧІал хуьн паталди жуван халкьдихъ галаз датІана гьа икІ кІвалахна кІанзава.

Тамилла БЕКЕРОВА,
Дагъустан Республикадин
Дербент шегьер

РИВАЯТДИЗ ЭЛКЪВЕЙ ВАКЪИА

Къафкъазда муъридизмдин бине кутур, Имам Шамилан муаллим хъайи, садбуру вичин титул «шейх», масадбуру «имам» хъиз кхъизвай машгур лезги алим ва женчи Мегъамед Ярагъвидин Дагъустандин халкъарин арада авай нуфузлувал, адан азадвал патал гъазаватдиз эверунар акур Къафкъаздин сердер генерал А.П.Ермолов-ваз къведра ам дустагъ ийиз клан хъанай. Сердердин эмирдалди Куьре ханлухдин кьил Аслан ханди Ярагъви есирда къуна 1823-йисуз Къубадиз, 1825- йисуз Тифлисдиз тухвана кланзавай. Ингъе и ниятди кьил къуначир. Гъар гъилера Ярагъви арадай акъатнай.

Пуд лагъай гъилера А.П.Ермолован чкадал Къафкъаздин сердервиле тайин хъайи фельдмаршал И.Паскевичаз халкъдин регъбер дустагъ ийиз клан хъанай. Ада гъатта Мегъамед Ярагъви авай чка хабар гайибуруз чехи пулар вугуда лагъанай. Эхирни пулуна темягъ кутур хаин ксарин Ярагъви маса ганай. Паскевичан гъилибанри 1823- йисуз есирда къур Мегъамед къвалал чехи конвой алаз Тифлисдиз рекъе тунай. Ингъе и гъилерани чапхунчийрин ниятди кьил къунач...

1996- йисуз Магъачкъалада Ярагъвиди-

кай «Магомед Ярагский. Мусульманский философ. Поборник веры,свободы, нравственности» твар алаз кьилди ктаб чапдай акъудай чи машгур алим, философиядин илимрин доктор Агъед Агъаева гъа ктабдин 139-чина кхъизва:» Имам Мегъамед Ярагъви Тифлисдив агакънач. Малум тушир члавуз, малум тушир чкада адан терефдарри – чидач дагъустанвийри ятIа, къубавийри ятIа, я тахъайтIа, жарвийри конвойдал гъужумна ва четин ягъунар кьиле тухвана, ам конвойдивай къулухъди къахчуна. Ахпа женгчийр Мегъамедахъ галаз санал Дагъустандиз хтана. Аваррин арада чкланвай са риваятда Къафкъаздин циргъинин къваларилай гъужумна ам азад авурди,анайни Табасарандиз тухвайди аварар я лугъузва. Маса риваятда ам конвойдивай Табасаранда къулухъди къахчурди малумарзава».

Мегъамед Ярагъви къуна Тифлисдиз рекъе турди урусин тарихчи В. Поттодини тестикъарзава. Гъа и автордин 1897- йисуз Санкт- Петербургда чапдай акъудай «Кавказская война в отдельных очерках, эпизодах, легендах и биографиях» ктабдай,гъакIни вичин 1887- йисуз басма авур «История войны и владычества русских на Кавказе» ктабда «Къафкъазда императордин къу-

шунрихъ галаз виридалайни кIеви женг чIугурди Куьредин ва Къубадин лезгийр я» лагъай генерал Н.Дубровинан къейдерай малум жезвайвал, Мегъамед Ярагъви конвойдивай (500-600 аскердивай) Къуба аялатдин чилерал къулухъди къахчуна.

Ярагъви къурла са шумуд табасаранви Имам Шамилан муърид тир цIехуьлви Гъажи Али Аскер эфендиндин кьилив атана лагъанай: «Урусри Имам Мегъамед чинеба къуна Тифлисдиз тухузва. Чавай ам азад ийиз хъанач. Са чара авуна кланзава.» И хабар агакъай кумазни Гъажи Али Аскера вичин, яргунви Шихмегъамедан ва ахцегъви Асваран кIеретIар санал кIватIна ЦIехуьлай тIуз Тифлисдиз физвай рехъ къун кьетIна. Конвой Къуба аялатдин чилерал элячIна, тамарай тIуз ЦIехуьлривай са шумуд верс яргъа хъайила лезгийри урус аскердин рехъ атIана. Ягъунра лезгийр уфтан хъана . Гъажи Али Аскер эфендиди вичин муаллим Мегъамед Ярагъви ахцегъви Асваран кIеретIдихъ галаз Табасарандиз рекъе туна. И вакъиадикай Дагъустандин чара-чара халкъарин арада риваятар туькIур хъун дуьшуьшдин кар туш. Абуру вирида а члавуз инсанар азадвал патал женгиниз къаргарзавай Мегъамед Ярагъвидиз чпин регъбер хъиз икрам ийизвай.

ЧИ КХЪИНИРИКАЙНИ ЭДЕБИЯТДИКАЙ

XIII виш йисаз талукъ кхъинар алай къванер лезги хуьрерай гзаф жагъанва. Къадим тарихрин гелер хуьзвай и къванерал алай кхъинрай ширрин ва късайрин кIусар гьалтзава. И кхъинри а девирда яшамаш хъайи лезги шайррин яратмишунрикая хабар гузва.

Н. В. Ханьков. Археологические известия. «Кавказ», № 53, 1850.

XIII виш йисуз лезги халкъди гзафни – гзаф эпосдиз талукъ тир къайдадин эсерар яратмишна. А эсерра халкъдин ватанпересвал, къегъалвал, чапхунчийриз къарши авай нифрет къалурзавай, азадвилехъ ялзавай женгчи руьгъ авай.

Х. Х. Рамазанов., А. Р. Шихсаидов. Кьиблепатан Дагъустандин Тарихдин очеркар (урус чIалал). Магъачкъала. 1964. Ч. 257 -258.

1912- йисуз урус чIалал Петроградда акъатзавай «Дагъустандин ярар» газетдин 10 – нумрада машгур лезги публицист ва кхъираг Режеб Амирханован «ШакIуртдин чар» гъикая чап хъана. Им лезги эдебиятда сад лагъай гъикая тир. Р. Амирханова сифте яз лезги публицистикадин ва гъикаятдин бине кутуна.

«Заря Дагестана» газет, N10.1912 – йис.

1927- йисуз Бакуда азербайжан чIалал чап хъайи «Элдин шайрар» тIвар ганвай ктабдиз вич Самур магъалдин Мискискарин хуьррай тир, XVIII асирдин сад лагъай паюна яшамаш хъайи Лейли ханумдин чIалар акъатна. Ада вичин шиирар лезги ва азербайжан чIаларал теснифнай. Лейли ханум яргъал хуьрера ва шегъерра ашукърихъ галаз гъуьжетриз экъечIнай.

«Коммунист» газет (лезги чIалал). 1989-йисан 22- декабрь

Лезги къелемэгълийри XVIII-XIX виш йисара араб чIалал кхъей эсерин кьилин кьетIенвал ам я хъи, арабдалди тесниф авуниз килиг тавуна, гзаф эсерра хайи халкъдин уьмуьр, фикир, хайи чилин рангар ава. Са бязи эсерар са къуьнвини гекъигиз тежедай халисан инжийар я. Абуру халкъдин гегъенш къатарив агакъарна кланзава.

А.Н.Генюдин «Кьиблепатан Дагъустандин эдебият чIалар» макъаладай.

// Революция и писменность, N2. 1936.

Лезги манияр рифмайралди гзафни-гзаф девлетлу я. Абуру чпин ритмдал гьалтайлани Кеферпатан Дагъустандин шииратдилай тафатлу я. Лезги шииратди гзаф иер рифмайралди туькIурзавай къуш-ма жанрдикай гегъеншдиз менфят къачузва.

Н. Капиева. Дагъустандин халкъарин манияр(урус чIалал). Ленинград, 1970. Ч.36.

Чин туькIурайди: Муьзеффер МЕЛИКМАМЕДОВ

АЛИМДИ РЕХЪ КЪАЛУРНА

Алай девирда дуьньядин агъалийрихъ гзаф къалабулух кутузвай хъвадай цин месэла гъикI гъализ жеда? Алимри лугъузвайвал,чиллин винел цин игътиятар лап тIимил ама. Бязи улквейри гиламаз маса улквейрай гъизвай цив кьил хуьзва. Алай вахтунда дуьньяда 250 миллион инсандивай хъвадай цикай менфят къачуз жезвач. Виликай къвезмай йисуз лагъайтIа, чилинвийрин пудакай къве паюни цикай кьитвал чIугвада.

Шумуд йисар я алимар и месэла гъикI гъализ жеда лагъай суалдин жавабдихъ гелкъвез. Лезги алим Гъамид Халидова и месэладихъ авсиятда 1998-йисан августдин вацра Лондонда чап жезвай «Акво» журналдиз кьилди илимдин макъала акъуднай. А макъалада алимди ихътин-теклиф ганай: хъвадай цин месэла гъялун патал айсбергрикай менфят къачуна кланзава. ГъикI? Макъалада и суалдиз-

ни гегъеншдиз жаваб гана кутугай рехъ къалурнавай. А вахтунда бязи алимри им кьиле фидай кIвалах туш лагъанай. Ингъе гила чилинвийр кIеве гъатнавай чIавуз дуьньядин алимри, гъабурукай яз виликан йисара шак гъайибуруни Гъамид Халидован теклифдикай веревирдер ийизва. Са гафни авачиз, Антарктидадай мурк ялна улквейр хъвадай цив таъминарун асант кIвалах туш, амма маса рехъни авач.

Бязи алимри фагъумзавайвал, Антарктидадай мурк ялуни экологиядин бедбахтвилерал гъун мумкин я. Гзаф алимри лагъайтIа, масакIа фагъумзава. Абуру фикирзавайвал, Антарктидадай, Гренландиядай. Аляскадай гъикъван муркIар ялайтIани, куьтягъ жервал туш.

Са юкъуз са инсанди 2,5 литр къван хъвадай цикай менфят къачузвайди асасдиз къачуртIа, са йисуз дуьньядин агъалияр таъминарун паталди са миллиард тонна мурк герек

къвезва. Исятда чилин шардин винел алай агъзур кубкилометрралди муркIадин и кьил, а кьил авач. Чи планетадихъ триллион тоннайралди мурк ава. МуркIадин къатарин яцI 4 километр, абурун цин кланик галай паюни кьалинвал 2 километр я. Гъа са вахтунда муркIадин цИийи къатарни арадиз къвезва ва и гьал гележегдани давам жеда.

Месэла гъялун патал гъар са улкведа ялна гъизвай муркIар цIурурдай чкаяр туькIурна кланзава. ИкI хъайитIа, яд гунгарралди гъиниз клан хъайитIа тухуз жеда. Идалай гъейри, 40-50 тонна мурк ялдай гимиярни гъазурна кланзава. Антарктидадай мурк йисан гъи чIавуз хъайитIани ялиз жеда. Алимри лугъузвайвал, муркIадин яд гзаф хийирлу я ва генани ужудказ арадиз къведа.

ЗЕМЗЕМ ВИР

Лезги чилерин аламатрикай сад Шалбуз дагъда авай земзем вир я. Вичиз «пак чка» лугъузвай Шалбуз дагъдин къакъанвал 4000 метрдилай гзаф я. Инагъ гъар йисуз агъзурралди мусурмандинэгълийри ва туристри зиярат ийизва. Дагъустандин мусурманар паталди Мекке яз гъисабзавай и чкадиз Эренлар лугъуда.

Вини кьилелай къаскъанрин кьилер экъиснавай Шалбуз дагъ яргъай чкланвай кIеле хъиз аквада. Аниз рехъ дагъларин хуш къвай чкайрай, къванцин къаябрай, сал къекъвелрай, кьил элкъведай, клан таквар дагъаррай тIуз физва. Ихътин четин чкада хъуниз килиг тавуна Шалбуз дагъдиз физвай зияратчийрин къадар йисандивай пара жезва.

Ина сифте яз Дагъустанда ислам дин чукIурай пак Сулейманан пирни ава.

Адаз эцигнавай кIвал Кябедин кIвализ, къене авай чIулав къван Кябедин къванциз ухшар я.

Шалбуз дагъда земзем вирни ава. И цин къурулуш Меккедин земземдин къурулушдихъ галаз сад я. Абурун къведакни гъа са элементар ква. Шалбуз дагъдин земзем садрани тIимил жезвач, ада атайбурун кьилин тIалар атIузва, вилериз экв гузва. И ци цIудралди маса начагъвилерни сагъарзава.

Алимри тухвай тежрибайрай малум хъайивал, гъам Меккедин, гъамни Шалбуз дагъдин земземдихъ гугурт лап тIимил ква. Адан къурулушда микроорганизмаяр ва бактерияр авач. Немцерин алим, профессор Пфейфер вичи тухвай тежрибайрай ихътин нетижадал атанва: «Маса ятаривай и яд дегишариз жезвач,

акси яз ада вичи абур дегишарзава». Алимди са стIал земзем 100 стIал маса цихъ акадарна. А яд кьилляй-кьилди земземдиз элкъвена. Ахпа алимди са стIал земзем 1000 стIал маса цихъ акадарна. Мад вири яд земземдиз элкъвена. И цихъ чIехи къуват ава. Ада маса ятар дегишарзава, вич дегиш жезвач.

Алимри тухвай тежрибайрай малум хъайивал, земземдин кристалар Кябедин кIвализ ухшар я. Зенгинин ванцикай абур чIулав жезва. Къуръандин ва азандин ван хъайила кристалри цIарцIар гузва. Алимри земзем дуьньядин виридалайни хийирлу яд тирди субутнаватIани, абурувай сакIани и цин сирер авайвал ачухариз жезвач.

TƏBRİK EDİRİK!

23 dekabr Qusar rayonunun yetirməsi akademik Kamil Aydazadənin doğum günüdür.

Hörmətli Kamil müəllim! Sizi doğum gününüzün münasibətilə ürəkdən təbrik edirik! Sizin adınız Azərbaycan elmi tarixində layiqli yer tutur. Ömrünüzü elmə və xalqa xidmətə həsr edərək, ölkəmizi beynəlxalq səviyyədə ləyaqətlə təmsil edirsiniz.

Sizin yüksək insani keyfiyyətləriniz - dərin zəkanız, geniş dünyagörüşünüz, zəhmətsevərliyiniz və sadəliyiniz hər birimiz üçün böyük nümunədir. Yalnız elmi

uğurlarınızla deyil, həm də mehribanlığınız, qayğıkeşliyiniz və hər bir insana səmimi münasibətinizlə fərqlənirsiniz. Sizinlə birgə çalışan hər kəs sizdən nəinki bilik, həm də insanlıq dərsi almışdır.

Yaratdığınız intellektual sistemlər, texniki yeniliklər və idarəetmə metodları nəinki Azərbaycan, həm də dünya elminə əvəzsiz töhfələrdir. Həyatınızın hər anı zəhmət və yaradıcılıqla keçmişdir, bu gün də ölkəmizin elm və texnologiyalar sahəsində inkişafından ötrü fəaliyyətinizi davam etdirirsiniz.

Doğum gününüzün münasibətilə Sizi bir daha ürəkdən təbrik edir, Sizə möhkəm cansağlığı, sevdiklərinizlə birlikdə xoşbəxtlik, tükənməz enerji və gələcək fəaliyyətinizdə daha böyük uğurlar arzu edirik. Hər zaman olduğu kimi, elmdə yeni nailiyyətlərə imza atacağımıza əminik.

Sizin kimi dəyərli insanın doğum gününü qeyd etmək bizim üçün böyük şərəfdir. Günləriniz işıqlı, ömrünüz daha da mənalı və həmişə uğurlarla dolu olsun!

«SAMUR» QƏZETİNİN KOLLEKTİVİ

«YARGUN – HƏZRƏ» KİTABININ TƏQDİMƏTİ OLDU

Bu ilin dekabrın 20-də Bakının «Libraff» kitab evində tanınmış qələm sahibi Sədaqət Kərimovanın «Yargun – Həzrə» kitabının təqdimatı olduqca maraqlı və gur keçdi. 100-dən çox insanın iştirak etdiyi tədbirə tanınmış ziyalılar, o cümlədən alimlər, həkimlər, müəllimlər, jurnalistlər, incəsənət xadimləri qatılmışdılar.

S.Kərimova qonaqları salamladıqdan

sonra kitabın yaranması haqqında məlumat verdi, belə kitabların nəşrinin vacibliyini, onların Azərbaycan tarixinə və mədəniyyətinə bir töhfə olduğunu qeyd etdi.

Nəşrin redaktoru, görkəmli yazıçı-jurnalist Müzəffər Məlikməmmədov kitabın məziyyətləri barədə danışdıqdan sonra qonaqlara söz verildi. Ürəkəcan o idi ki, kitablara və onun müəllifi ilə bağlı fikirlərini,

ürək sözlərini ləzgi ictimaiyyətinin ən mötəbər adamları çatdırırdılar. Akademik Kamil Aydazadənin, dosent Samirə Babalievənin, filoloq Elvira Səmədovanın, polkovnik Şair Ramaldanovun, iş adamları Jalə Əmirbəyovanın və Teyfur Heybətovanın, həkimlər Səfərbəy Səfərbəyovun, Hikmət Tahirovun, Leyla Abdullayevanın, jurnalist Elmira Fərəməzovanın, Əməkdar müəllim Nəzakət Kərimovanın, Əməkdar artist Şübrət Rzaquliyevin və başqalarının çıxışları səmimiyyəti ilə seçilirdi.

Gənc musiqiçi İntiqam Kazımovun qarmonda ifa etdiyi «Yargunat» mahnısı məclisə bir lirik hava gətirdi. Gənc ifaçı Aysel Qasımovanın ləzgi xalq mahnısı «Mahi dilbər»i canlı ifa etməsi tədbirə gələnlərə xoş ovqat bağışladı. Elvina Heydərovanın görünməsi, onun «Soyuq günəş» filmindən məşhur mahnını ifa etməsi qonaqlar üçün əsl sürpriz oldu.

Olduqca səmimi keçən tədbir sona çatdıqdan sonra da qonaqlar getməyə tələsmədilər. Onlar tədbirin ən maraqlı anlarına – müəllifin imza saatına qatıldılar.

«SAMUR»

TARİXİMİZİN AÇILMAMIS SƏHİFƏLƏRİ

Son illər alimlərimiz tariximizin indiyədək qaranlıq qalan bir çox səhifələrinə işıq salıb, indiyədək məlum olmayan hadisələri və dəlilləri xalqa çatdırıb. Amma etiraf edək ki, hələ tariximizin açılmamış səhifələri çoxdur. Onlardan biri 18-19-cu əsrlərdə ləzgilərin və Dağıstanın Qarabağla əlaqələri ilə bağlıdır.

Qeyd etdiyimiz mövzuda ilk olaraq bizə bir sıra məlumatları çatdıran Azərbaycan tarixçisi Mirzə Yusif Qarabağidir. O, bir neçə il Dağıstanda yaşamış, burada general leytenant Griqori Orbelianinin yanında mütərcim işləmişdir. Həmin vaxtda Temir-Xan – Şurada, Molla Pənah Vaqifin və onun müasirlərin əsərlərindən ibarət ədəbi məcmuə də çap etdirmişdir.

Mirzə Yusif özünün fars dilində qələmə aldığı «Tarix-i Safi» əsərində yazdığı kimi, Pənah xanın oğlu İbrahimxəlil xanın hakimiyyəti illərində ləzgilərin Qarabağla daha sıx əlaqələri olub. O dövrdə Qarabağ xanlığı müstəqil idi və İbrahimxəlil xan heç kimə tabe olmurdu. Əksinə, Azərbaycan hüduqlarında olan bir çox vilayətlərin mülki, hakim və xanlarından üstün sayılırdı.

Tarixçinin qeyd etdiyi kimi, Qarabağ xanlığı öz müstəqilliyini həm də ləzgilərin köməyi sayəsində qoruyub saxlayırdı. Mirzə Yusif öz əsərində yazır: «Dağıstan ölkəsindən ona kömək gəlirdi və çox vaxt ləzgilərin qoşunlarını yanında qonaq

sifəti ilə Qarabağ kəndlərinin hesabına saxlayırdı.

İbrahimxəlil xan Qaradağ vilayətini də həmin ləzgi qoşununun köməyi ilə zəbt etdi. Araz kənarında bir çox binaları və abadanlıqları olan və eyni zamanda Qaradağ vilayəti hakiminin əyləşdiyi yeri Güruş qalasını dibindən dağıdıb yerlə yeksan etdi».

Müəllif haqlı olaraq yazır ki, Dağıstan əmirləri İbrahimxəlil xana sadıq və dost idilər. Lazım olduqda onlar bütün qoşunları ilə köməyə gəlirdilər. 1760-1806-cı illərdə Qarabağ xanlığını idarə etmiş İbrahimxəlil xanın ləzgilərlə və Dağıstanla yaxınlığı haqqında Mirzə Mehdi Xəzani də özünün «Kitabi-tarixi-Qarabağ» əsərində məlumat verir.

O yazır ki, İbrahimxəlil xan «hər vaxtda ki zərur və dərğah olurdu Dağıstan vilayətindən ləzgi qoşununu cəm edib, Ümmə xanın və sair sərkərdələrinin ittifaqı ilə Qarabağa gətirib, hər yerdə ki, qoşun göndərmək lazım olanda öz övlad və əqrəbalarından dəxi sərkərdə töküüb Qarabağ qoşunu ilə müttəfiq göndərib, düşmənlə edənlərə tənbeh və güşman edəndi, özünə müti və münqad qılırdı».

Maraqlı faktlardan biri odur ki, 1784-cü ildə qubalı Fətəlixan Qarabağ xanlığını tutmaq istəyəndə üç min nəfərlik ləzgi qoşunu İbrahimxəlil xanın köməyinə gəlmişdi. Fətəli xanın qoşunu da əsasən

ləzgilərdən ibarət idi. Quba xanı ləzgilərin İbrahimxəlil xanın köməyinə gəldiyini biləndə fikrindən əl çəkər və qardaş qırğına yol vermir.

Daha bir fakt. Mirzə Rəhim Fənanın «Tarixi-cədid-Qarabağ» əsərində göstərilirdi ki, Ağə Məhəmməd şah 1797-ci ildə ikinci dəfə 100 minlik qoşunla Qarabağa hücum edəndə İbrahimxəlil xan Ləzgistanda sığınacaq tapmış və burada onun təhlükəsizliyi qorunmuşdu.

Tarixçilərin yazdıqları kimi, İbrahimxəlil xanın dövründə ləzgilərin Qarabağ xanlığı ilə dostluq əlaqələri möhkəm idi və lazım olan anda onun müstəqilliyinin qorunmasında yaxından iştirak edirdilər. Bu fakta Həsən İxfə Əlizadənin «Şuşa şəhərinin tarixi» əsərində də rast gəlmək olar. O yazır: «Zərurət zamanı ləzgilərdən ibarət cəsur əsgərlər qarabağlıların köməyinə gəlirdilər».

1968-ci ildə Moskvada nəşr olunmuş «Dağıstan tarixi» kitabında göstərilirdi ki, 1804-cü ildə İran qoşunları Azərbaycana hücum edəndə şah Azərbaycan xanlıqlarına və Rusiyaya qarşı müharibədə ləzgilərdən istifadə etməyi qərara alır və «hər döyüşən ləzgiyə 100 manat gümüş pul» verəcəyini vəd edir. Lakin ləzgilər şahın təklifini rədd edir və Qarabağ xanlığına kömək məqsədilə böyük silahlı dəstə göndərirlər.

Bu dostluğun və sədaqətin müqabilində qarabağlılar da ləzgilərə ehtiram göstərər, onların mədəniyyətinə, adət-ənənələrinə, dilinə hörmətlə yanaşırdılar. 1855-ci ildə «Kavkaz» qəzetində vaxtilə İbrahimxəlil xanın vəziri olmuş Mirzə Camalın «Qarabağ tarixi» əsərinin tərcüməsini çap edən Adolf Berje yazmışdır: «Mirzə Camal fars, ərəb, osmanlı dillərindən başqa avar və ləzgi dillərini də bilirdi».

İbrahimxəlil xanın hakimiyyəti dövründə Qarabağ xanlığı və ləzgilər arasında ticarət əlaqələri də yaranmışdır. Qarabağ xanlığı Şəki və Şirvan xanlıqları ilə yanaşı ləzgilərdən də ipək alırdı. Ləzgi xəncərləri, mahudu, şalları burada həvəslə alınırdı.

Dağıstan Tarixi kitabında yazıldığı kimi, ləzgi mahudu və şalları o vaxtlar Rusiyada, İranda, Kiçik Asiyada və bir çox başqa ölkələrdə də şöhrət tapmışdı. Ləzgi tacirləri Qarabağdan aldıkları malları Dərbənd və Həştərxan bazarlarına çıxarırdılar.

Təəssüf ki, 18-19-cu əsrlərdə Qarabağ xanlığı ilə ləzgilərin iqtisadi və mədəni əlaqələri də indiyədək tədqiq olunmayıb. Tariximizin həmin dövrdə Qarabağla bağlı səhifələrinə işıq salmaq son dərəcə vacibdir. Bu, xalqlarımız arasında dostluğun qədimliyinə və sarsılmazlığına daha bir sübut olardı.

Ayişə BURZİYEVA

ВСПОМИНАТЬ СТАРОЕ И СОЗДАВАТЬ НОВОЕ

По следам прошедшей в Москве лекции-концерта, посвященной лезгинской музыке

За последние годы в масштабных интернет-баталиях сломано немало копий в горячих спорах о том, какой должна быть лезгинская музыкальная культура, что в ней исконное, а что нет, и по какому пути она должна идти дальше. Много говорится о том, что лезгинскую музыку пора очистить от наносного, «восточного», необходимо вернуться к родному ритму лезгинки. Как в эстрадной/свадебной музыке, так и в той, которая сейчас чаще всего преподносится как народная лезгинская музыка, в большинстве случаев преобладают ритмы «востока», характерные для персидской, турецкой, индийской музыкальной культуры. Многие с этим соглашаются, в том числе и профессиональные музыканты. Но дальше обсуждений дело, к сожалению, идет редко.

Есть, конечно, и исключения. Пожалуй, самое главное из них – творчество замечательного коллектива «Сувар» из Баку, созданного выдающимся деятелем лезгинской культуры Седагет Керимовой. Пожалуй, если попробовать вспомнить качественную, красивую, профессионально записанную, при этом по-настоящему лезгинскую (основанную на исконных мотивах и ритмах) музыку, написанную за последние десятилетия – то в первую очередь все мы назовем именно вдохновенное творчество Седагет Керимовой и ее воспитанников (Джавахира Абдуловой, Решада Ибрагимова, Руслана Пирвердиева (светлая ему память), Эльвины Гейдаровой, Розы Гаджимурадовой, Джамали Заловой, Ахмеда Курбанова и других).

И вот, не так давно представители московской лезгинской общины имели возможность побывать на примечательном мероприятии, проходившем в стенах Библиотеки иностранной литературы имени М.И.Рудомино в рамках всероссийской культурно-просветительской акции «Ночь искусств». У него было очень яркое название – «Возрождая душу» – и весьма оригинальный формат, который был сформулирован как «лекция-концерт».

Главный зал библиотеки, вмещающий больше двухсот зрителей, был практически полон. Примечательно то, что около трети зрителей составили постоянные посетители библиотеки, то есть не имеющие отношения к лезгинской общине люди, кто просто увидел объявление и заинтересовались. Как

нам сообщили позже сотрудники библиотеки, в их практике это было первое национальное мероприятие, вызвавшее подобный интерес.

Мероприятие провела общественный деятель, музыкант, педагог Сурия Фейзуллаевна (Мамедова) при поддержке Федеральной лезгинской национально-культурной автономии и Всероссийской библиотеки иностранной литературы им. М.И.Рудомино.

Сурия выступала сразу в нескольких ролях – она была и ведущей мероприятия, и рассказчиком, и вокалистом.

На компактной, но очень уютной сцене (молодежь бы, вероятно, назвала ее «ламповой») разместился целый оркестр.

Гармонь – Расим Бакаров, барабан – Мухамеднур Султанов, заслуженный артист РД, фортепиано – Антон Свиридов, саксофон – Максим Исаев, виолончель – Ольга Крайнова, гитара – Алексей Парфенюк, бас-гитара – Даниил Смирнов, ударные – Александр Нугаев.

О чем же была лекция? В первую очередь, это была попытка рассказать участникам мероприятия и зрителям (на официальных интернет-ресурсах библиотеки велась прямая трансляция), что такое настоящая, исконная лезгинская музыка. Тем не менее, Сурия находила слова, очень точно и, вместе с тем, образно описывающие сам характер традиционной лезгинской музыки – суровый, гордый, строгий, который в корне отличается от того мягкого, обтекаемого, порой приторного звучания, что можно услышать на большинстве национальных свадеб и торжеств.

Перед тем, как приступить к рассказу, Сурия призвала всех присутствующих в зале вспоминать старинные мотивы и напевы и вместе создавать новое на их основе.

«Если танец – это характер народа, то музыка – это душа народа», привела она слова мыслителя, который пытался дать

определение этим сложным, многогранным явлениям нашей культуры.

Вопросы, которые поднимала Сурия в своем рассказе, без сомнения, задевали струны души каждого в зале:

«Разве музыка, песня – это не то ценное, что передано нам предками, дедушками и бабушками, в наследство? Не виллы, яхты и дворцы, а свою душу... И когда к тебе приходит это осознание, песня твоего народа обретает уже совсем другие краски... Ты начинаешь думать, а как жили наши предки, как пришла к ним эта песня? Что они чувствовали в момент создания народной песни?..»

Подытоживая вступительную часть, Сурия отметила, что на примере лезгин ей хотелось бы поговорить, как важно сохранить свою культурную, музыкальную идентичность и донести ее до следующего поколения.

Первой песней, которую исполнила Сурия, стала «Даллай» на зажигательный мотив лезгинки, посвященная вечной теме любви – яркий пример того, что лирическое произведение тоже может звучать «по-горски».

Вслед за ней последовала демонстрация с помощью барабана «четких линий», из которых соткан рисунок исконной лезгинской музыки, от Мухамеднура Султанова: «В этих звуках барабана мы ищем отражение того, что окружало человека гор – воинственного, сильного, «все или ничего», «сейчас или никогда».

Далее она попросила сыграть на гармонии лезгинку прославленного лезгинского музыканта Расима Бакарова: «Бесспорно, лезгинка отражает характер Кавказа. Эти звуки гармонии – как устойчивые, кристальные правила лезгинского народа».

Вместе с тем, Сурия подчеркнула, что у лезгин есть разная музыка, и собственно «лезгинкой» она не ограничивается. Тем не менее, именно эти «четкие и строгие линии» служат ориентиром,

указывающим на исконный характер лезгинской музыки.

Следом была исполнена песня, которая, как отметила Сурия, отражает культурный ген лезгин – «Пейкер баха».

Вслед за прекрасной народной песней, которой подпевал практически весь зал, вновь последовал небольшой экскурс в теорию.

Раз за разом демонстрировалось на барабане и гармонии отличие восточного ритма от кавказского.

Для еще большей иллюстративности артисты даже сыграли в двух вариантах отрывок из известнейшей лезгинской песни «Кьюрагь дагьлар» («Курахские горы»), которая (пока) исполняется под восточный ритм. Громкими аплодисментами участники дали понять, что почувствовали разницу.

Наряду с критической значимостью исполнения народной музыки в исконном стиле, Сурия подчеркнула особую важность профессиональных аранжировок с применением современного оборудования, без которых музыка не уйдет по-настоящему «в массы».

Далее последовала песня «Билдир Беневша», а прекрасным и запоминающимся финалом песенной программы стало исполнение «Магьи Дилбер чан». Сурия охарактеризовала жанр этой грустной мелодичной песни как своеобразный народный плач, отражающий внутренний мир горянки, которая смиренно принимает свою судьбу, при этом оставаясь несломленной.

Ритм концерта, до этого было ускорившийся в унисон стремительному бегу лезгинки, в этот момент как будто бы остановился отдохнуть и задумался о чем-то своем – при этом не теряя стати и внутренней силы.

Обычно в таких случаях говорят, что зал провожал артистов овациями. Но в этот раз зал не провожал, а удерживал их в своих объятиях, благодарил за ту энергетику и приобщение к истокам, которые подарил им этот замечательный новый коллектив во главе с Сурией.

Остается пожелать Сурии, чтобы эта творческая энергия в ней никогда не иссякла, и чтобы все задуманное на пути к Возрождению народной Души воплотилось в жизнь.

Гусен ШАХПАЗОВ,
МОСКВА

ЛУЧШИЕ ЦИТАТЫ О ЖИЗНИ

Без музыки жизнь была бы заблуждением.

Фридрих Ницше, немецкий философ

Величайший урок жизни в том, что и дураки бывают правы.

Уинстон Черчилль, британский государственный и политический деятель

Правильная задача жизни - это искусство.

Фридрих Ницше немецкий философ

В жизни есть лишь одно счастье – любить и быть любимым.

Жорж Санд, французская писательница

Иногда жизнь бьет тебя по голове кирпичом. Не теряй надежду.

Стив Джобс, американский предприниматель, изобретатель

Жизнь была бы трагичной, если бы не была такой забавной.

Стивен Уильям Хокинг, английский физик-теоретик

Жизнь - это либо смелое приключение, либо ничего.

Хелен Адамс Келлер, американская писательница

Жизнь - прекрасная штука, даже для медузы.

Чарльз Спенсер Чаплин, британский киноактёр, кинорежиссёр

Дыши. Это всего лишь плохой день, а не плохая жизнь.

Джонни Депп, американский актёр, режиссёр, музыкант

Однако секрет жизни - падать семь раз и вставать восемь раз.

Пауло Коэльо, бразильский писатель и поэт

ДУША ТЕАТРА

■ Эминова Динара Мураддиновна уже девять лет успешно руководит Государственным Лезгинским Театром им. С.Стальского в городе Дербент превращая его в настоящий центр культуры. Молодая и красивая, она вдохновляет окружающих не только своим профессионализмом, но и глубиной мысли.

Когда мы говорили о культуре, о моральных ценностях, о том, как важно сохранить наследие и передать его будущим поколениям. В её словах чувствовалась искренняя любовь к своему делу и забота о традициях.

Динара умеет соединять прошлое и настоящее, открывая новые горизонты для искусства. За её нежным взглядом скрывается огромная сила воли и неис-

сякаемая энергия.

Когда она только вступила на этот путь, многие сомневались, что такая хрупкая женщина сможет справиться с трудностями. Но её страсть к театру, уважение к лезгинским традициям и огромное желание сохранить культурное наследие превратили её в настоящего лидера. Под её руководством театр ожил, наполнившись новыми постановками, которые объединяют древние корни и современное видение. Она вдохновляет актёров не просто играть роли, а проживать их, делая каждую пьесу трогательной и настоящей.

Она умеет быть строгой, когда это нужно, но её доброта и чуткость создают в коллективе атмосферу единства.

Каждый, кто работает с ней, говорит, что она не просто руководитель – она душа театра.

Седагет КЕРИМОВА

ШИШИРАТДИН ШИШИ

ЭСМИРА ХУБРЕЛ

ЖУМУН ПЕШЕР

Хъуьтлуьн юкьуз хиялар зав агатна,
Реькин юкьвал амуькна зун килигиз.
Садлагана гьиссер зи акI какахьна,
Гъариб гьалар илиф хьана зи рикIиз.

Жумун пешер авахьнавай живедал
Са пеш зурзав аламай таран кукIвал.
Ялгъузвили кьарсунавай пеш акваз,
Сефил хьана кьачуна зи рикIи кьал,

Жумун тарцин кьецIил хьанвай хилерихъ
Зулун кьарин дарихвилер галазвай.
За пашмандиз килигзавай пешериз,
Абурни зав гъарибдаказ рахазвай.

ГЪВЕЧИИ РУШ

Лув гуз куьлуь нуькIре хьиз,
Хкадариз кьуьре хьиз,
Нинийривди кьверигиз,
Чехи жезва гъвечиИ руш,
Рахунар хупI верци руш.

Иер пекер алукIиз,
Виридан вил ацукьиз,
Вири вичел ашукьриз
Чехи жезва гъвечиИ руш,
Чан зи викIегь, хци руш.

Шумуд жуьре дамах гвай,
Чирда ийиз кар дигай,
Акьатнава накь мукай
Чехи рекьиз гъвечиИ руш,
Чи лезги руш, цици руш.

АЙТЕКИН БАБАЕВА

ЗИ МУРАД

Вун феи рекьер хуьз сефил я вилер,
Яраб вун гьи пата аватIа лугьуз.
ДатIана жагьуриз ава ви гелер,
Мурадди хуьзва вун хкведа лугьуз.

Вун феи ийкьалай зи рикI хьанва тIар,
Вуч жеда, ракьура са ашкьидин чар,
Вун рикIе аваз за кхьизва гьар цIар,
Виликан шад ийкьар элкьведа лугьуз.

ДУЪНЪЯДИН ГЪАЛАР

Чир хьанайтIа муьгьуббатдин кьенивал,
Рахадай чун адан верци чIалал кье.
Гъахьдин цIелхем аваз тиртIа рикIера,
Жедай вири инсанарни дуьз рекье.

Инсанар цигел я хьсан гафарихъ,
РикIериз экв гудай масан гафарихъ.
Гъавилияй чIуру я дуьньядин гьалар,
Гъавилияй квахьзавач дуьньядай кьалар.

ДЯВЕ

Къарагьна вич залан, тIвар залан дяве,
Уьлкведин гьар пипIиз шегьид хтана.
Вун гзаф азгун я, пар залан дяве,
Дидейриз, бубайриз бегьем тIагь гана.

Шумуд бицек туна буба авачиз.
Шумудан кIвалер – кьар ама кье ичIиз.
Шумудни са мурад авуна пичIиз,
Гъавилияй регьуь хуй, лянет хуй вичиз.

ЭФСЕР АБДУЛЛАЕВ

ЧIАЛ АМУКЪНА ЗИ

Хъайи чилин кьекьвена зун гьар пипIе,
Дагълара, тамара гел амуькна зи.
Инсандин кIвач такьур кьакьан куклушра,
Лекьериз килигиз, вил амуькна зи.

Кьекьвена, кIвачерик кутаз шумуд кьван,
Багьда рикI секин яз, дагьда кьил кьакьан.
Хурал шумудни са шиир кхьей кьван,
Гьар кьайи булахдал ял амуькна зи.

Кьелемди туна зи руьгьда хуш аваз,
РикIивай кIанариз хайи ватан заз.
НуькIверин, цуькверин суракьда аваз,
РикIе мани хьана чIал амуькна зи.

АКВАЗ-АКВАЗ

Я рикIиз кьей(и) яр, на зи рикI
Кана, вилиз акваз-акваз.
Зи бахт, зи югь, зи экв чIулав
Хьана, вилиз акваз-акваз.

Ша хабар яхъ на зи кефер,
РикI ахъайин ваз са сефер.
Алахьна зи кьилел цифер
Гъана, вилиз акваз-акваз.

РикI фикирди ийиз гатIун,
Къакьатна зи кьарай, кьатIун.
Элдин вилай авудна зун,
Вуна, вилиз акваз-акваз.

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

ЧИ КЛАССИКАР КЪУРАГЪ АФИЗАТ

Къурагъ Афизат 1900-йисуз Къурагъа дидедиз хъана. Адан тухумди, Яркли патай атана, ина чпиз бине кутунвай. Гъавилай Афизатан бубадиз «Яркли Сулейман» лугъудай. Гзаф йисара Бакуда фялевиле квалалахай ам руш гъеле гъвечлизамаз рагъметдиз фена. Афизат дидеди тербия гана чехи авуна.

Рушан рикI аял чIавалай халкъдин манийрал, къисайрал, риватрал алай. Гуьгъунлай вичини мехъеррик, межлисра, мелера манийр туькльуриз, абур верци ванцелди лугъудай. Афизатан жегъил йисарин дуст Бигимагъа Мурадовади ва гъаклини къурагъжуван Иминат Акимовади тестикъаривал, лезги халкъдин арада машгъур тир «Яханум», «Вили гуьнеда», «Загъадурзагъа» манийрин автор Афизат я. Рушар свас авай кваллиз кIватI хъайила, манийрик къил кутадайдигъамиша Афизат тир.

«Загъадурзагъа» хордалди лугъудай шад, кIубан мани я. Адан гуьрчегвал и мани рушарни гадаяр къве пай хъана лугъуникай ибарат я. Афизата къил кутадай, гадайри хордив тамамардай.

Афизат:
*Багъдин юкъвал нур аватна,
Хурудик квай михи седеф,
Чаз къилеллай агъад ганач,
Садакайни туш зун бейкеф.*

Итимрин хор:
*Загъадур-загъа,
Гада Мирзегъа,
Бажи ваз къурбанд,
Балабег агъа.*

Загъадур, Мирзегъа, Балабегъа, Баламирзегъа – абур свас кIанзавай гадаяр я. Бажи Балабеган лишанлу адахлу я.

Хуьруьн къене жемьятдин уьмуьрда жезвай вакъияр Афизатан манийр галачиз къиле фин мумкин кар тушир. Гъайиф хьи, винидихъ тIварар къунвай хордин манийр квачиз, икъван гагда чал агакънавайди адан са шумуд мани я: «КIани

ярдиз», «Ухьт, гъарай гуж», «Дидедиз», «Зунни туна фена зи яр», «Я эллер», «Анварбегаз». Ибур саки вири яшлу къурагъвийриз хуралай чизва.

Къурагърин хуьрйяй тир, вичин яшар гзаф хъана, рагъметдиз фейи Юсуф Магъарамова рикIел жкидай: «Гатун са няниз зун жуван дуст Мегъамедни галаз кIамун къилел акъвазнавай. Им жегъилри рушар вилив хуьдай ва чпиз сусар хкъдай чка тир. КIамун атIа патав авай булахдилай чи вилик са къефле рушар хтанна. Мегъамедаз абурукай къакъан ва шумал буйдин са руш бегенмиш хъана, адавай вичиз хъвадай яд гун тIалабна. Жейрандиз ухшар руша вичин къил хкажна, фагъумлу вилералди гададин акунар, кIвачерилай къилелди алцумна. Рушавай, «Булах яргъа авач, фена жуваз кIамай къван хъухъ», - лагъанайтIани жедай. Амма ада, са куьтIни тавуна, гададив къайи яд авай жем вугана. Ам Афизат тир. Гъа чIавалай жегъилдин рикIе ашкъидин ялав куькIвена...»

Афизатабурун кIвалер хуьруьн вини къиле авай, Мегъамед лагъайтIа хуьруьн агъа къиле магъледа яшамин жезвай. Рушан вилер гъамиша айвандикай ярдин кIвалерал алаз жедалдай.

Гагъ-гагъ дидедихъай чинеба гуьруьшмиш хъайила, жегъилри чпин ашкъдин цIай сефил ва гъамлу манийралди рекъидай:

ГъакI вири хуьр чIалал атана. Садбуру кIанибурун язух чIугвадай, муькуьбур абурал пехил тир. Дидедизни аквазва: рушан гъал къвердавай пис я, жегъил беден къуразва, югъ-йиф вилерал нагъв ала. Руша абур михъзавач, рикIин дерт вилин накъварин вире батмишарзава:

*Мегъамед туш, пагъливан я,
Вили цава къуьгъадай къуш,
Я чан диде, куьз хана на,
Мегъамедаз тагудай руш?*

Эхир дидедин рикI цIрана. Ада гъалалвал гана, жегъилар эвленмиш хъана.

Амма мехъер авуна са йисни тахъанмаз, Мегъамед са чIиб чил патал девлетлу миресдин къурбанд хъана: ам дуьшуьшдикди къена. Жегъил дишегълидиз уьмуьрлух рикIелай тефидай гуж хъана. Ада туькльурай къве шиир: «Ухьт, гъарай гуж», «Зунни туна фена зи яр» Афизатан яратмишунрин куькIуш я:

*Са йис кIамай ярдихъ галаз къеъкъедай,
Чулав суруз фена зи яр техкъедай.
Вилериз кий вуч лагъайтIан хуьредай,
Зунни туна фена зи яр дуьньядай.
Чан аламаз гъик гъатна, яр, вун кыле?
Гъич кас авач ви сес авай и хуьре.
ГъалакIалце, тахсирвид туи, гъил гъиле,
Зунни туна фена зи яр дуьньядай.*

Мегъамед, рикIяй иви авахъна физ, чилел ярх хъанвайла, Афизат адан патав агакъзава. Адаз вичин сив эцигна, хиряй къецелди гадаарзавай иви акъвазариз кIан хъаналдай.

*Виридалай къунай за зи яр вине,
Жегъилзамаз амуькIач чи гъил-гъиле,
Курум-курум нагъв акъвазна зи виле,
Зунни туна фена зи яр дуьньядай.*

Такабурулу, жуьрэтлу ва михъи рикI авай дишегъли яз, рекъидалди Мегъамед адан рикIяй акъатнач.

Лугъузва хьи, Афизат адан талукъри гужуналди Къурбалийрин магъледа авай Ибрагъим лугъудай касдиз гъуьлуьз хгана. ЯтIани ам айвандин къиле, Мегъамед кучуднавай сурариз килигиз, шехъиз, агъузариз ацукъдалдай.

Къвед лагъай гъуьлуьк Афизат акъваззавач. Ам, эхирни, дидедин патав хкъезва. Адаз хъанвай са руш гъуьлуь дидедив вахъузвач, я вичивайни хуьз жезвач, са тIимил вахтундилай ам рекъизва.

Афизатан уьмуьр лап куьруьди ва бахтсузди хъана. Ам 1920-йисуз, вичиз хъайи гужар эхиз тахъана рагъметдиз фена. Амма чи халкъди вичин шаир руш рикIелай алудзавач. Афизатан экуь къамат къенин юкъузни чи фикирра сагъ я ва адан шиирар мецелай аватзавач.

ИкI кхьимир

ИкI кхьихь

агалин	агалун
агъузин	агъузун
алабарин	алабарун
алахъин	алахъун
гулар	гурар
гъинтI	гъунтI
калтуг	галтуг
кагъал	кагъул
кикIал	ккIал
кудин	кудун
куса	кваса
къатIизва	къатIузва
къиркъир	кIиркIир
кIиник	кIаник
магъле	магъле
пархъул	паркIул
тенбегъ	туьнбуьгъ
херер	хирер
цIаруз-къериз	къериз – цIаруз

ИкI лугъумир

ИкI лагъ

чIехи-гъвечIи	гъвечIи – чIехи
ажугъ атун	хъел атун
айрутмиш хъун	чара хъун
алдатмиш хъун	алцур хъун
асмишун	кудун
дашмишун	ялун
дидедаилай хъана	дидедиз хъана
диндирмишун	рахурун
зун багъишламиша	залай гъил къачу
игренмиш хъун	такIан хъун
инандирмишун	чIалахъарун
истемишун	тIалабун
кар тамамарна	кар къилиз акъудна
къандирмишун	гъавурда тун
къапу	ракIар
цIийи кIвалах баш-ламишна	цIийи кIвалах гъиле къуна

ГАФФАРИН КУЬРЕЛДИ БАЯНАР

ГЪЕЛБЕ - садбуру и гаф «гъелбет» хъиз къабулзава. Авайвал лагъайтIа, и гафарин арада са алакъани авач. «Гелбе» набататрикай садан тIвар я. Лезгийри хуш атирдин ни галай и цуькверикай хуьквацин ва ратарин азарар сагъарун патал менфят къачуда.

ГЪЕНДЕВАР – и гаф азербайжан чIалан «гъендевар» гафунихъ галаз сад тирди лугъузвайбур ава. Азербайжан чIалан «гъендевар» гафунихъ «къвал», «пад» хътин манаяр ава. Лезги чIала ударение вичин къвед лагъай гъижадал

аватзавай «гъендевар» гаф «яргъал, таквадай чкаяр» лагъай чIал я.

КЪАЛЛАЖ – кхьинра и гафуникай тIимил менфят къачузва. Адакъ «затIни авачир», «кесиб гъалдиз атун» хътин манаяр ава.

КЪЕКЪВЕЛ – им чи эдебият чIалан пурчаз гадарнавай гафарикай я. Гъайиф хьи, лезги гафарганра, гъабурукай яз орфографиядин гафаргандани и гаф авач. Адакай чи къелемгъилийрини менфят къачузвач. Лезги чIалан куьгъне къатарин гаф я «къекъвел». Ала-

тай асирдин 30 – 40 -йисарин лезги эдебият чIала дуьшуьш жезвай и гафунин мана «дагъдин элкъвез-элкъвез физвай сал жигъир» я.

КЪАЖ – чи чIалан куьгъне къатариз талуьк тир и гафуникай гила къериз-цIаруз менфят къачузва. Къаж 10-15 литр яд къадай къапуниз лугъуда. Са береда куьсетвийри чепедикай расзавай къажар вириниз сейли тир.

Лезги чIала «къаж» гафуникай «гъур» формант акал хъана «къажгъур» ва «гъан» формант акал хъана «къажгъан»

гафар арадиз атанва.

МЕРКИИ – имни чи гафарганра гъатнавачир гаф я. Адан асул куьгъне мана «дерин» тир. Гила адакъ са шумуд цIийи манаяр хъанва: а) вацIун, кIамун «чланбар», «чарчар» б) «деринда, агъада гъатнавай чка», «вацIу вичиз дагъ, раг атIана арадал гъанвай гуьтIуь чка».

ТИЯГЪАЙ – и гаф лагъай кар тийидай, мийир лагъай кар давамардай, женжелвал квай аялдиз лугъуда. «Тиягъай» гаф бязи нугъатра «йитих», «йиртих» гафаралди ва я «тийихай» гафаралди эвез ийида.

ЭПИТАФИЯ

РИКІЕРА АМУКЪДА

■ Чи кьелемдин дуст Бейбала Няметов рагьметдиз фена лагьай хабарди рикл тларна чи. Залан начагьвиликай азият члугвазвайтлани, ам икьван фад чавай кьакьатдайди чи акьулдиз кьевезвачир. Кьени кьилихрин, чина даим мили хьвер авай, инсанриз хьсанвилер авун адан риклин мурад тир. Кьвалахдин юлдашрин, кьуншийрин, дустарин, хизандин рикл алай инсан тир ам. Чи журналист дустарин кьула Бейбала Няметовахь вичин чка авай.

1955-йисан 1-августдиз Кцар райондин Ясаб хуьре дидедиз хьайи Бейбала Муьрселан хва Няметован уьмуьрдин гзаф йисар «Коммунист», гилан «Азербайжан» чапханадихь галаз алакьалу хьана. Ам ина кьвалахзавайбуруз вичинбурухь ялдай инсан хьиз чидай.

Бейбала Няметован кьетлен-вилерикай садни ам кьакьан руьгьдин инсан хьунухь тир. Икь хьаначиртла, адавай датлана 46 йисуз «Бакинский рабочий» хьтин Азербайжандин тварван авай печатдин органда кьвалахиз жечир. Ина чара-чара ве-

зифайрал кьвалахай ада яргал йисара жавабдар секретарвилини везифа кьилиз акьуднай. Журналистрин им редакциядин виридалайни четин ва жавабдар кьвалах тирди хьсандиз чиди. Газетдин акунар, ана гьи материалар гьи жуьреда, гьи макьалаяр гежел вегьин тавуна чапна кланза-

ватла жавабдар секретарди гьялда. И кар кьиле тухуз алакьай и кас, шаксуз, халисан пешекар тир.

Бейбала чаз мукьваларнавай мадни са жигьет авай. «Самур» газет кьвачел акьалдай 1997-1998-йисара чи гьиликай кьур, чаз четинвилер арадай акьудиз куьмек гайи инсан тир ам.

Азербайжандин прессадин 140-йисан юбилейдихь авсиятда Президентдин указдалди адаз «Медениятдин лайихлу кьвалахдар» гьуьрметдин твар гана лагьай хабарди чаз гзафни-гзаф хьеши авунай. Гуьгьуьнлай ам «Терекькь» медалдиз лайих акунай.

Адан уьмуьрдин юлдаш Ханбажиди, рушари – Вефади, Севинжа, Сабинади Бейбаладиз эхиримжи кьуд йисан кьене гьикл аявал авунатла чун шагьид я. Деклени, вирибуруз рагьметлу Бейбаладин хьтин вафалу уьмуьрдин юлдашни акьуллу веледар кьисмет хьурай. Аллагьди абуроз сабур гурай!

Аллагьди рагьмет авурай ваз, хьсан инсан! Вун риклелай алуддач чна! Женнет кьисмет хьурай ваз!

“САМУР”

ӘLVİDA!

Soyuq qış günü kənddə bizi əynində ağ köynək, ağ nazik gödəkə, ağ krossovka olan, su sonasına bənzəyən gözəl, zərif bir qız qarşılımışdı. Xədicə mənim təəccübümü görüb etiraf etmişdi: “Qara rəngə nifrət edirəm. Daha heç vaxt çadra örtməyəcəyəm”.

Qalanmamış soyuq otaqda söhbətimiz uzun çəkmişdi. Xədicə keçirdiyi sarsıntılardan boşalmağ istəyir, mənsə son illər minlərlə ailənin bədbəxtliyinə səbəb olmuş “Suriya sevgisi”nin hardan qaynaqlandığını öyrənmək istəyirdim. Xədicə qəhərlə danışırdı.

Atalarının vəfatından sonra anaları onları özü ilə Suriyaya aparır. Bir müddət sonra bacı-qardaş orada analarını itirir. Bundan sonra başlarına sonsuz müsibətlər gəlir... Beş il çəkən məhrumiyyətlərdən sonra nəhayət, Azərbaycan hökumətinin söyləri nəticəsində Xədicə ilə Əli Vətənə qayıd bilirlər. Amma maddi və mənəvi çətinliklər, ən başlıcası isə işsizlik onları sıxmağa başlayır. Buna baxmayaraq, Əli özünə günəməz iş tapır, Xədicə isə muncuqlardan düzəltdiyi əl işlərini satıb bir təhər dolanır. Xədicə sözarası qardaşının səhhətində problemlər olduğunu, onun ağır iş görə bilmədiyini, daim onun qayğısına qalması olduğunu bacı şafqəti ilə danışırdı.

Bir azdan Əli gəlib çıxır. Bu, boy-buxunlu, yaraşıqlı oğlan idi. O, bizi qəmli gözəl gözləri ilə süzüb suallarımıza könülsüz cavab verir. Ayrılanda Xədicənin dediyi sözlər ürəyimi ağrıdır: “İstəməzdim kimsə bizim taleyimizi yaşasın”.

Biz bir həftədən sonra görüşməli idik. Yoldaşım onların evini isitmək

barədə planlar qururdu. Səhərisi kəndə aparmaq üçün peç alıb gətirmişdi. Mən onların son dərəcə kasıb evini necə abır salmaq barədə düşünürdüm. Bu iki gəncə Qusarda iş yeri soraqlayır, onların yarahı ürəklərini sevindirmək üçün yollar axtarırdım. Birdən... yoldaşım qəfildən xəstələndi, olduqca həyəcanlı günlər yaşadıq...

Bir həftə əvvəl Xədicə mənə zəng çalmışdı. Səsində inciklik notları var idi. Amma həqiqəti biləndə mənə ürək-dirək verdi. Mən ona artıq təhlükənin soruşduğunu bildirib söz verdim ki, yeni il ərəfəsində kəndə gələcəyik. Kəndlə: “Bəlkə daha görüşmədik”- dedi. “Niyə?”- təəccüblə soruşdum. Mənə nə cavab versə yaxşıdır: “Dünyada ən dözülməz dörd doğmalar içində yad olmaqdır”. Mənim kövrəldiyimi hiss edəndə tez sözünü dəyişdi: “Gedirik. Birdəfəlik. Mən ərəb dilini mükəmməl öyrənmişəm, arzum tərcüməçi işləməkdir.” “Hara gedirsiniz?” “Sizə sonra yerimizi deyirik”...

Dünən həlak olanlar arasında Xədicə və Əli Əlimirzəyevlərin də olduğunu biləndə bu iki nakam gəncin həyatı kino lenti kimi gözlərim qarşısında canlandı. Vaxtında əsl ailə sevgisi görməyən, ata-ana qayğısı ilə əhatə olunmayan, doğmalarından nəvaziş görməyən, həsrətində olduqları xoşbəxtliyi doğma yurdda tapa bilməyib qəribliyə üz tutan bu iki gəncin acı taleyi məni hələ uzun müddət sızıldadacaq. Allah rəhmət eləsin!

Sədaqət KƏRİMOVA

ГАФАРГАН

Кьас - кьус

Кьваркь - куьгьне ипек

КьветI - кьвалак квай члехи буш чка

Кьемеш - абурсуз итим

Кьентераг - кьушар кьадай алат

Кьеце - кваса

Кьеч - члехи гетле

Кьеш - хьуцлур

Кьешен - некледин продукт

Кьимкьир - гьамбардин кьиф

Кьлаза - кукьла

КьлалтIи - гьвечIи гада

Кьлалум - куьшуь

КьлармутI - хьра чранвай силин фу

Кьвагь - як недай кьуш

Лагавти - недай хьчарин сорт

Ланж - михьи цин вир

Лацан - лацу хеб

Мазу - кьараб квачир як

Матак - хьуьцуьган

Мекец - дамахрал рикл алайди

Мерф - туьрездин кьил

Муьтхвер - тарцин жуьре

Нанахар - нен тийидай хьчар

Нармаяр - ципицIрин сорт

ПасакI - бегьемсуз инсан

Пшекь - кьелечI лаваш

Баş редактор
Сədaqət KƏRİMOVA

www.samuronline.com
sedagetkerimova@gmail.com

✓ Эқв гун патал кана кланда.

✓ Кьастунал кьлеви хьухь.

✓ Вишра алцума, садра хкатла.

Ўнван: AZ 1073 Баки,
Mətbuat prospekti,
“Azərbaycan” nəşriyyatı,
3-cü mərtəbə, 101-ci otaq.
055-530-10-05